

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті узагальнено результати експериментального дослідження ефективності педагогічних умов формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальнопрофесійних дисциплін; здійснено порівняльний аналіз кінцевих значень рівнів сформованості творчої активності курсантів.

Ключові слова: творча активність, педагогічні умови, рівні сформованості творчої активності.

В статтє обобщены результаты экспериментального исследования эффективности педагогических условий формирования творческой активности будущих офицеров-пограничников в процессе изучения общепрофессиональных дисциплин; сделан сравнительный анализ итоговых значений уровней формирования творческой активности курсантов.

Ключевые слова: творческая активность, педагогические условия, уровни формирования творческой активности.

The results of experimental investigation of efficiency of pedagogical conditions of formation of creative activity of future border officers were generalized in the article in the study process of general professional disciplines, fulfillment of comparative analysis of final meanings of levels of formation of cadets' creative activity.

Keywords: creative activity, pedagogical condition, levels of formation of cadets' creative activity.

Вступ. Динамічні процеси демократизації та гуманізації українського суспільства актуалізували проблему творчого потенціалу нації. Так, вимоги сучасної військової освіти орієнтують на досконалу професійну підготовку військовослужбовців, що передбачає всебічний розвиток особистості, максимальне використання здібностей, творчих якостей та вмінь кожного курсанта. Особливої актуальності у визначеному контексті набуває питання формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників як професійно значимої якості особистості, що характеризується усвідомленням творчих потреб та важливості розвитку власних творчих якостей для продуктивної професійної діяльності з охорони кордону, і яка, внаслідок впливу зовнішніх умов, є основою творчої самореалізації в майбутній професійній діяльності, виявляється в творчій поведінці та результатах професійної підготовки.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що вивченню питань розвитку творчої особистості та творчої діяльності приділяється чимала увага. Основоположними для нашого дослідження стали праці таких науковців, як Д.Б.Богоявленська [1], Е.А.Варнавських [2], Т.В.Дуткевич [3], В.Г.Риндак [4], С.О.Сисоєва [5], А.В.Хуторський [6], присвячені розробкам спеціальних засобів, прийомів і методів та технологій

стимулювання творчої активності, розвитку творчих здібностей, формування творчих стратегій. Водночас специфіка формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальнопрофесійних дисциплін вимагає адаптації запропонованих навчальних технологій, перевірки ефективності доповнень і нововведень до них та відповідної корекції.

Мета статті – узагальнити результати експериментального дослідження ефективності педагогічних умов формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Результати дослідження. З метою перевірки ефективності запропонованих педагогічних умов розроблено програму організації експериментального дослідження, яка включала констатувальний та формувальний експерименти й реалізовувалася на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького впродовж 2006-2011 навчальних років.

Головною умовою на початку проведення педагогічного експерименту було забезпечення однакових стартових умов експериментальної та контрольної груп: близькі значення вікових та статевих показників (відсоток курсантів віком до 20 років, від 20 до 25 років, відсоткове співвідношення хлопців і дівчат); близькі

значення показників служби в ДПСУ до прибуття на навчання (відсоткове співвідношення між курсантами без стажу служби в ДПСУ, зі стажем до двох років, від двох до п'яти років); близькість результатів успішності в навчальному закладі (процентне співвідношення відмінних, добрих, задовільних і незадовільних оцінок).

У ході педагогічного експерименту дослідницька увага була спрямована на формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників відповідно до структурних компонентів якості: мотиваційного, інтелектуально-евристичного, особистісного.

На етапі констатувального експерименту з метою перевірки наявного рівня творчої активності курсантів було проведено ряд дослідницьких заходів, а саме: спостереження, бесіди, анкетування, тестування, творчі завдання.

За результатами експертної оцінки діагностичних заходів відповідно до визначених у теоретичній частині рівнів сформованості творчої активності (високий, середній та низький) було виявлено рівні творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників за критеріями мотиваційного, інтелектуально-евристичного і особистісного компонентів. Встановлено, що лише 5% курсантів експериментальної групи (6% контрольної групи) виявляють високий рівень сформованості творчої активності. Вони мають власну точку зору на окремі філологічні та культурологічні питання, активно аналізують свій і чужий досвід, дискутують, творчо підходять до розв'язання навчальних завдань. На жаль, решта респондентів (94% у КГ та 95% у ЕГ) відносяться до груп із середнім та низьким рівнем прояву творчої активності. Більшості з них властиве репродуктивне мислення, невпевненість у своїх можливостях, неготовність творчо вирішувати проблеми, приймати самостійні рішення.

Діагностичні заходи, спрямовані на виявлення вихідного рівня сформованості творчої активності, дозволили виявити недоліки в реальних умовах професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме: недостатність педагогічних заходів, що передбачають розвиток творчого потенціалу та творчих якостей особистості; низький рівень мотивації активно-творчого навчання і

несформованість потреби творчої самореалізації у майбутній професійній діяльності; недостатнє використання інтерактивних методів навчання; неврахування індивідуальних особливостей творчого розвитку; недостатнє педагогічне стимулювання самоосвіти курсантів та викладачів. Виявлені недоліки були враховані при розробці методики реалізації педагогічної моделі формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Програма формувального експерименту передбачала перевірку ефективності визначених педагогічних умов формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників: стимулювання позитивної мотивації активно-творчого навчання, забезпечення позитивних творчих взаємовідносин „викладач-курсант”, оптимальне використання активних форм і методів навчання, збагачення змісту навчальних дисциплін творчими завданнями, активізація самостійної та науково-дослідної роботи. З метою комплексної реалізації запропонованих педагогічних умов, ми розробили спеціальну цільову програму формування творчої активності майбутніх офіцерів ДПСУ під час занять з «Української мови за професійним спрямуванням» та «Культурології». При цьому було враховано вимоги до проектування технології викладання предмета, які забезпечують підвищення результативності розвитку творчих можливостей особистості [5].

Комплексно-цільова програма містила чотири складові педагогічного впливу на компоненти творчої активності курсантів (з урахуванням вимог керівних документів щодо підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, змісту чинних навчальних програм і тематичних планів, реального стану навчального процесу у ВВНЗ України):

1) методичне забезпечення роботи по формуванню творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема програмна документація з навчальних предметів, де враховано мету формування творчої активності;

2) підвищення рівня професійної майстерності педагогічного персоналу при вирішенні завдань формування творчої активності курсантів через самоосвіту, систему командирської та методичної

підготовки, організацію показових та інструктивно-методичних занять, де передбачалося б навчання викладачів методам і прийомам формування творчої активності майбутніх офіцерів ДПСУ;

3) здійснення організаційно-педагогічного впливу на курсантів з метою підвищення їх творчої активності, зокрема формування у них навичок самоосвіти, самоконтролю, самоорганізації при вирішенні навчальних завдань;

4) зворотній зв'язок через систематичну діагностику рівнів творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників з метою корегування розробленої методики і впливу на неї педагогічних заходів.

Для забезпечення позитивної мотивації навчально-творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників та позитивних взаємовідносин „викладач-курсант” було визначено основні принципи організації процесу оволодіння базовими гуманітарними і культурологічними знаннями та вміннями - індивідуалізація, професійна спрямованість, проблемність, демократизм. Пріоритетними формами і методами навчання стали проблемні лекційно-дискусійні заняття, „мозкові штурми”, евристичні бесіди, дидактичні ігри тощо. Основний акцент робився на створення атмосфери зацікавленості, яскравих наочно-образних уявлень (застосування сучасних інформаційних технологій), ситуацій вільного вибору завдань (залежно від потенційних творчих можливостей) та їх життєвий характер (широке використання графічних схем, малюнків, цікавих текстів прикордонної і краєзнавчої тематики, таблиці тощо), створення ситуацій успіху.

З метою розвитку педагогічної творчості та самовдосконалення викладачів на кафедрі психолого-педагогічних дисциплін при складанні перспективного плану було передбачено різні форми роботи: педагогічна рада («Шляхи оптимізації творчого компоненту навчально-виховного процесу НАДПСУ»), теоретичні конференції («Творчі можливості вузівських лекцій»), «Основні принципи педагогічної творчості викладачів ВВНЗ»), засідання круглого столу, дискусії, науково-дослідницька робота викладачів, психолого-педагогічні методичні семінари та ін.

В рамках роботи кафедри було організовано методичну допомогу

викладачам з питань формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників (листки експертної оцінки (самооцінки) творчого потенціалу і творчої майстерності, анкети, тести для визначення готовності до професійної творчості та діагностики рівня педагогічного співробітництва, пам'ятки та поради по впровадженню творчих технологій у навчальний процес НАДПСУ).

Серед активних методів навчання у процесі формування експерименту широко використовувались проблемні методи і прийоми. З метою збільшення частки творчого компонента навчального процесу проводились лекції-бесіди, лекції-дискусії, евристичні лекції, лекції із застосуванням техніки зворотного зв'язку, лекції з використанням елементів «мозкової атаки», лекції-консультації, лекції з аналізом конкретних ситуацій; семінарські заняття з використанням інноваційних технологій: термінологічних диктантів, експрес-опитування у різних варіантах, прес-конференцій, інтерв'ю та ін. Реалізація дослідницького методу на заняттях із «УМПС» та «Культурології» здійснювалася через застосування таких прийомів як дослідження-пошук, творче спостереження, творче конструювання. За допомогою методу мозкової атаки організовувалось обговорення з курсантами особливостей проведення ділових зустрічей, умов організації належної взаємодії ділових партнерів при виконанні ними своїх службових обов'язків в ситуації невизначеності та конфлікту.

Ще один важливий напрямок роботи щодо розвитку творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників – це збагачення змісту загальнопрофесійних дисциплін творчими завданнями. Навчально-творчі завдання дозволяли створювати творчі ситуації, що стимулювали прагнення у курсантів доводити, обґрунтовувати свої позиції, ставити питання, вести дискусії. Творчі завдання мали систематичний характер і пронизували усі етапи навчання. Система завдань представляла собою впорядковану послідовність різних за формою та змістом завдань, які поступово ускладнювались та були логічно пов'язані з програмним матеріалом. Відповідно до завдань кожного компоненту навчальної діяльності, змінювалися форми організації діяльності та стиль взаємовідносин

Питання педагогіки

викладача та курсантів. Роль викладача у цьому процесі видозмінювалася від безпосереднього контролю до опосередкованого управління навчально-творчою діяльністю курсантів.

Враховуючи той факт, що створення творчого продукту у процесі навчання (виконання творчого завдання-проекту або написання реферату) надає максимальні можливості для розвитку творчого потенціалу і творчого мислення, вдосконалення особистісних та професійних творчих якостей майбутніх захисників кордону, формування потреби у самоосвіті та творчій самореалізації, значна увага була спрямована на активізацію науково-дослідницької діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Процес організації науково-дослідної діяльності в експериментальній групі здійснювався за умов поетапного збільшення обсягу і складності усіх запропонованих видів цієї роботи: - виконання індивідуальних мовознавчих та культурологічних досліджень; - підготовка колективних проектів різного типу; - написання рефератів; - підготовка доповідей на наукові конференції; - написання наукових робіт в рамках діяльності ВНТ. У цій роботі брали участь курсанти усіх рівнів сформованості творчої активності. Викладач при цьому виконував функцію не стільки регулюючу і керівну, скільки таку, що мотивувала творчу активність курсанта.

Таким чином, розроблена методика реалізації моделі формування творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників, спрямована на визначення

ефективних педагогічних умов процесу професійної підготовки, враховує основні принципи, форми, методи і засоби навчання та особливості змісту навчальних дисциплін.

Виявлення ефективності педагогічної моделі формування творчої активності курсантів у ВВНЗ, яка реалізована в рамках визначених педагогічних умов, здійснювалось у ході перевірки рівня професійних знань, творчих умінь та якостей майбутніх офіцерів-прикордонників. Перевірка ефективності розробленої моделі здійснювалася шляхом проведення в експериментальній та контрольній групах двох діагностичних замірів (на початку формувального експерименту та після його завершення).

Порівняльний аналіз результатів формувального експерименту з вихідними даними, отриманими на етапі діагностування, здійснювався згідно з визначеними у рамках дослідження критеріями сформованості творчої активності курсантів. У межах дослідження було зроблено припущення, що застосування розробленої педагогічної моделі сприятиме ефективнішому формуванню творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Так, у табл. 1 представлена динаміка показників мотиваційного компоненту творчої активності курсантів КГ та ЕГ на початку та наприкінці формувального експерименту. Як бачимо, діагностування мотиваційного компоненту творчої активності за всіма критеріями виявило значні позитивні зміни в експериментальній групі, на відміну від контрольної.

Таблиця 1

Динаміка показників мотиваційного компоненту творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників КГ та ЕГ на початку та наприкінці формувального експерименту

Рівні показників	На початку експерименту		Наприкінці експерименту		Приріст %	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Творчий інтерес та емоційна захопленість (у%)						
Високий	4	6	10	24	+6	+18
Середній	25	28	35	61	+10	+33
Низький	71	66	55	15	-16	-51
Особистісна значущість творчої діяльності (у%)						
Високий	6	5	9	30	+3	+25
Середній	27	25	35	56	+8	+31
Низький	67	70	56	14	-11	-56
Прагнення до самоосвіти і самовиховання творчих здібностей (у%)						
Високий	5	4	10	27	+5	+23
Середній	28	27	33	60	+5	+33
Низький	67	69	57	13	-10	-56

З результатів, представлених у табл. 2, очевидно знову є позитивна динаміка за

усіма критеріями інтелектуально-евристичного компоненту творчої активності

Питання педагогіки

майбутніх офіцерів-прикордонників в експериментальній групі. Варто зауважити, що відбулись також позитивні зрушення щодо сформованості показників усіх критеріїв інтелектуально-евристичної складової творчої активності курсантів також і в контрольній групі, але вони є незначними. Якщо в КГ кількість курсантів з високим рівнем прояву критерію «перенесення знань та умінь у нові

ситуації» до і після формувального експерименту не змінилась, то в ЕГ їх кількість зросла майже вдвічі. За показниками оригінальності мислення кількість курсантів ЕГ з високим рівнем зросла майже в сім разів у порівнянні з їх кількістю на початку формувального експерименту, а за показниками критерію «уміння доводити, обґрунтовувати» – у п'ять разів.

Таблиця 2

Динаміка показників сформованості інтелектуально-евристичного компоненту творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників КГ та ЕГ на початку та наприкінці формувального експерименту

Рівні показників	На початку експерименту		Наприкінці експерименту		Приріст %	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Перенесення знань та умінь у нові ситуації (у%)						
Високий	13	12	13	26	0	+14
Середній	18	20	22	60	+4	+40
Низький	69	68	65	14	-4	-54
Оригінальність мислення (у%)						
Високий	3	3	6	20	+3	+17
Середній	20	19	30	56	+10	+37
Низький	77	78	64	24	-13	-54
Уміння доводити, обґрунтовувати (у%)						
Високий	2	2	5	21	+3	+19
Середній	10	14	23	58	+13	+44
Низький	88	84	72	21	-26	-63

Діагностування особистісного компоненту творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників не виявило істотних змін у КГ наприкінці експерименту. В ЕГ позитивні зміни мали місце (табл. 3). Якщо на момент початку експерименту 4% курсантів експериментальної групи виявили високий рівень прояву цілеспрямованості (у контрольній групі – 4%), то після проведення формувального експерименту кожен четвертий курсант (25%) мав високий рівень сформованості цілеспрямованості (у контрольній групі – 10%). За показниками самооцінки та контролю також слід відмітити

суттєвий приріст у кількості курсантів ЕГ, що мають високий рівень прояву цього критерію, на початку (7%) та наприкінці (23%) формувального експерименту (у КГ – 8% та 9% відповідно). Те ж саме стосується критерію «планування та раціонального використання часу»: на початку формувального експерименту високий рівень сформованості його показників в ЕГ мають 6% курсантів, то наприкінці – аж 24% респондентів. Для КГ кількість курсантів з високим рівнем на початку експерименту – 7%, а на момент його завершення -9%.

Таблиця 3

Динаміка показників сформованості особистісного компоненту творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників КГ та ЕГ на початку та наприкінці формувального експерименту

Рівні показників	На початку експерименту		Наприкінці експерименту		Приріст %	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Цілеспрямованість (у%)						
Високий	4	4	10	25	+6	+21
Середній	94	90	88	74	-6	-16
Низький	2	6	2	1	0	-5
Самооцінка та самоконтроль (у%)						
Високий	8	7	9	23	+1	+16
Середній	35	34	47	69	+12	+35
Низький	57	59	44	8	-13	-51
Планування та раціональне використання часу (у%)						
Високий	7	6	9	24	+2	+18
Середній	31	31	40	58	+9	+27
Низький	62	63	51	18	-11	-45

Питання педагогіки

Аналіз стану навчальної успішності курсантів ЕГ і КГ засвідчив, що більше ніж у 90% курсантів ЕГ результати навчальних досягнень підвищились, в той час як у більшості курсантів КГ вони суттєво не змінилися. Крім того, як свідчать наші бесіди з майбутніми офіцерами-прикордонниками, більшість курсантів ЕГ (на відміну від КГ) виявили певні ідеальні орієнтації, тобто у них

з'явилися зразки для наслідування як серед одногрупників, так і серед викладачів.

Отже, порівняльний аналіз результатів двох діагностичних замірів дозволив виявити динаміку зміни рівнів сформованості творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників та отримати їх кінцеві значення (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл майбутніх офіцерів-прикордонників за рівнями сформованості творчої активності у КГ та ЕГ наприкінці експерименту

Групи	Рівні сформованості творчої активності курсантів					
	Низький	%	Середній	%	Високий	%
КГ	17	33,3	19	37,2	15	29,5
ЕГ	4	8,16	20	40,82	25	51,02

Отримані дані свідчать про те, що до початку експерименту рівень сформованості творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників експериментальної та контрольної груп був приблизно однаковим. Наприкінці експерименту простежується тенденція до суттєвого підвищення загального рівня творчої активності курсантів експериментальної групи. Зокрема, в ній на 20 % збільшилась кількість курсантів з високим рівнем творчої активності, у контрольній групі – на 9 %.

У процесі інтерв'ювання курсантів експериментальної групи було з'ясовано, що творчий підхід до організації занять із дисциплін «Українська мова професійного спрямування» та «Культурологія» сприяв значному підвищенню мотивації оволодіння мовленнєвою та культурною компетенцією, прояву власних творчих здібностей і якостей, оволодінню прийомами вирішення нестандартних ситуацій, проблемних завдань. А позитивні творчі взаємини з викладачами, панування атмосфери взаєморозуміння, толерантності, співтворчості і діалогу, за враженням майбутніх офіцерів-

прикордонників, викликали позитивні емоції, відчуття впевненості в собі і в своїх можливостях, і в решті-решт, бажання творчо реалізувати себе в процесі подальшої професійної підготовки.

Висновки. Таким чином, встановлено, що традиційна методика навчання недостатньо мірою впливає на творчу активність курсантів. Розроблена педагогічна модель враховує потужні ресурси змісту загальнопрофесійних дисциплін, принципи особистісно зорієнтованого навчання, концепцію життєтворчості особистості й реалізується за таких умов: стимулювання позитивної мотивації активно-творчого навчання, забезпечення позитивних творчих взаємовідносин „викладач-курсант”, оптимальне використання активних форм і методів навчання, збагачення змісту навчальних дисциплін творчими завданнями, активізація самостійної та науково-дослідної роботи. Результати дослідження свідчать, що впровадження визначених педагогічних умов у професійну підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників сприяє підвищенню рівня їх творчої активності.

Література

1. Богоявленская Д.Б. Основные современные концепции творчества и одарённости / Д.Б. Богоявленская. – М.: Молодая гвардия, 1997. – 402 с.
2. Варнавских Э.А. Критерии творческой активности курсантов военного вуза / Э.А. Варнавских // Воен.мысль. – 2003. – № 3 – С. 56-59.
3. Дуткевич Т.В. Психология творчества: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т.В.Дуткевич. М-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т. – Кам'янець-Подільський: М.І.Машак, 2003. – 133 с.
4. Образование. Наука. Творчество. Теория и опыт взаимодействия: монография; науч. шк. В.Г.Рындак / под общ. ред. В.Г.Рындак. – Екатеринбург: Урал. отд-ние РАО, 2002. – 394 с.
5. Сисоева С.О. Основы педагогической творчости: підручник / С.О. Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
6. Хуторской А. В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения: Пособие для учителя. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.